

Justitieutskottets betänkande

1982/83: 1

om avräkning av häktningstid m. m.

Motion

I motion 1981/82:514 av Stina Eliasson (c) och Margit Odelsparr (c) hemställs att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som har anförts i motionen om en översyn av reglerna om avräkning av häktningstid m. m.

I motionen påpekas att de år 1973 införda reglerna om tillgodoräkning av tid för straffprocessuellt frihetsberövande har vållat bekymmer i den praktiska tillämpningen. Förhållandet föranledde bl. a. en skrivelse från JO till regeringen år 1975. Även om svårigheterna att rätt tillämpa reglerna var störst de första åren, skapar enligt motionärernas uppfattning reglernas tillämpning fortfarande bekymmer; fel i rättstillämpningen på området förekommer alltjämt. Som exempel härpå anföras högsta domstolens avgörande den 3 december 1981 (nr SÖ 2744). Att reglerna inte alltid tillämpas rätt måste enligt motionärerna bero på hur regelsystemet är utformat. Motionärerna framhåller att det på grund av reglernas konstruktion i regel är den dömd som blir lidande av de fel som inträffar. Den faktiska verkställighetstiden riskerar att bli längre än vad den rätteligen skall vara.

Motionärerna anser att tiden nu är mogen för att se över reglerna om avräkning av häktningstid i syfte att stärka rättssäkerheten och göra reglernas tillämpning mindre svår. Härvidlag nämns i motionen att det skulle vara en förenkling – både för parterna och för domstolarna – om ett beslut i avräkningsfrågan kunde överklagas genom särskild talan och således utan att hela domen, såsom f. n., måste överklagas. Motionärerna påpekar att om ett fel uppdagas sedan en dom har vunnit laga kraft, rättelse enligt gällande regler kan vinnas endast efter ansökan om nåd eller resning. Även här borde man enligt motionärerna kunna göra förfarandet enklare och smidigare. Ett sätt är att låta rätten till särskild talan i saken inte vara inskränkt i tiden. Ett annat kan vara att öppna möjlighet till domvillobesvär beträffande ett felaktigt beslut om avräkning. En mera drastisk förändring av regelsystemet skulle enligt motionärerna vara att låta kriminalvårdsstyrelsen besluta om avräkning av all tid för frihetsberövande i målet i samband med straffidsberäkningen.

Gällande ordning m. m.

Inledning

Till de straffprocessuella frihetsberövandena räknas framför allt anhållande och häktning. I 33 kap. brottsbalken (BrB) finns regler om tillgodoräkande eller avräkning av tid för straffprocessuellt frihetsberövande. Reglerna innebär i huvudfallet att från ett fängelsestraff dras av den tid som den dömda varit anhållen eller häktad i målet. I lagstiftningen uttrycks saken så att tiden för frihetsberövandet anses som straffverkställighetstid. Bestämmelserna fick sitt nuvarande innehåll genom en lagändring år 1973. En nyhet i den lagstiftningen var att avräkning i de flesta fall blev obligatorisk och fullständig. Tidigare var huvudregeln att avräkning kunde ske fakultativt, dvs. efter vad som ansågs skäligt i det enskilda fallet. Lagändringen innebar att en större nordisk rättsenhetlighet på området kom till stånd.

Föreskrifter om tillgodoräkande av häktningstid m. m. finns också i lagstiftningen om verkställighet av fängelsestraff.

Avräkningsregler

Enligt 33 kap. 5 § första stycket BrB skall tillgodoräkande av tid för frihetsberövande ske när någon döms till fängelse på viss tid eller när rätten förordnar att sådan påföljd skall avse ytterligare brott. Tillgodoräkandet skall omfatta den tid varunder den dömda med anledning av misstanke om brott, som prövats genom dom i målet, varit berövad friheten som anhållen, häktad m. m. Härvid gäller dock att ett frihetsberövande som har understigit 24 timmar inte får avräknas. Detsamma gäller anhållnings- och häktningstid under vilken samtidigt skett verkställighet av dom i annat mål. Beslut om avräkning skall intas i domen. Domstolen skall där ange det antal dagar som påföljden skall anses verkställd genom det straffprocessuella frihetsberövandet som förekommit.

Frihetsberövande som har föregått dom på skyddstillsyn, villkorlig dom eller dom varigenom förordnats att sådan påföljd skall avse ytterligare brott kan enligt 33 kap. 5 § andra stycket BrB bli tillgodoräknat först om påföljden undanröjs och i stället fängelsestraff döms ut. I domar på skyddstillsyn m. m. skall därför redovisas de frihetsberövanden som förekommit. Föreskrifter härom finns numera i förordningen om avfattning av dom och slutligt beslut i brottmål, kungjord i domstolsverkets författningssamling (DVFS 1981:51 B 86).

Enligt 33 kap. 5 § tredje stycket BrB kan avräkning ske fakultativt då någon döms till böter eller disciplinstraff. Detsamma gäller i fråga om frihetsberövande som har ägt rum utomlands, 6 §.

För att domstolen skall få kännedom om frihetsberövande i målet föreskrivs i 45 kap. 4 § tredje stycket rättegångsbalken (RB) en viss

uppgiftsskyldighet för åklagare. I stämningsansökan skall åklagaren sålunda ange om den tilltalade har varit anhållen, häktad m. m. på grund av misstanke om brott som omfattas av åtalet; även tiden för frihetsberövandet skall anges.

De redovisade bestämmelserna i BrB gäller som framgått bara frihetsberövande som har ägt rum fram till dess slutlig dom i målet meddelats. Den häktningstid som infaller därefter skall räknas som tid varunder straffet verkställs. Föreskrift härom finns i 19 § andra stycket lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m. m. Beslut om beräkning av strafftid meddelas av kriminalvårdsmyndighet. Därvid är givetvis domstolens beslut om avräkning bindande.

Såsom tidigare sagts får domstol inte förordna om avräkning av tid för frihetsberövande som sammanfallit med verkställighet av påföljd som ådömts i annat mål. Tillämpningen av denna regel kan erbjuda vissa komplikationer. Följande situationer kan nämnas.

Om det beträffande den som är häktad finns en tidigare dom som får verkställas skall, enligt 9 § lagen om beräkning av strafftid m. m., domen omedelbart befordras till verkställighet. Tid för häktning kan alltså komma att sammanfalla med verkställighet av dom i annat mål. Kriminalvårdsstyrelsen skall i förekommande fall underrätta domstolen i häktningsmålet om verkställigheten. Om domstolen inte hinner få besked i saken innan dom i häktningsmålet meddelas kan detta leda till att för lång tid felaktigt kommer att avräknas. – För den som undergår verkställighet i anstalt och som vistas utom anstalten, t. ex. vid permission, avbryts inte verkställigheten genom att han anhålls och eventuellt häktas. En pågående verkställighet som har avbrutits, t. ex. genom att den intagne rymt eller inte återkommit till anstalten efter permission, anses återupptagen om den intagne grips, anhålls eller häktas för nya brott. Tiden för det straffprocessuella frihetsberövandet kommer i dessa situationer att sammanfalla med straffverkställighet. I regel torde domstolen dock bl. a. genom kriminalregisterutdrag få kunskap om förhållandena så att avräkning oriktigt inte sker.

Ändring av domstols beslut om avräkning m. m.

En ändring av domstols beslut om avräkning kan åstadkommas på olika sätt; beroende på bl. a. när ett eventuellt fel upptäcks och om felet verkar till den dömdes nackdel eller fördel.

Har ett beslut om avräkning inte vunnit laga kraft, kan beslutet *överklagas* till högre rätt genom s. k. ordinärt rättsmedel. Härvid gäller vad som stadgas i 49 kap. 8 § RB. Beslutet kan enligt 49 kap. 8 § och 54 kap. 4 § RB överklagas endast i samband med talan mot domen i övrigt (vadetalan, revisionstalan): särskild talan (besvärstalan) mot avräkningsbeslutet är således inte tillåten. Att själva domen måste överklagas för att få till stånd en ändring av ett avräkningsbeslut får betydelse för bl. a. högre rätts handlägg-

ning av målet. Huvudregeln är den att målet då skall företas till avgörande vid huvudförhandling. Från denna regel finns dock undantag. – Högre rätts avgörande av mål som överklagats genom besvär grundas normalt endast på vad handlingarna innehåller; förhandling förekommer sällan i besvärsmål.

När ett beslut om avräkning har vunnit laga kraft, dvs. när tiden för talan mot domen har löpt ut, kan beslutet inte angripas med ordinärt rättsmedel. Detsamma gäller för den dömdes del om han före fullföljdstidens utgång har avgett nöjdförklaring beträffande domen. I dessa fall kan en dom angripas med särskilt rättsmedel. Ett sådant utgör *resning*. Bestämmelser om resning finns i 58 kap. RB. Högsta domstolen prövar ansökan om resning enligt RB.

Resning i brottmål till förmån för den tilltalade får enligt 58 kap. 2 § 4 RB beviljas om den rättstillämpning som ligger till grund för domen uppenbart strider mot lag. Denna bestämmelse tillämpas normalt i fråga om felaktiga avräkningsbeslut, där felet verkar till den dömdes nackdel. Möjligheten att göra ansökan om resning till förmån för den tilltalade, som givetvis också får göras av åklagare (riksåklagaren), är inte inskränkt i tiden. Beviljas resning äger högsta domstolen om saken är uppenbar omedelbart ända den dom som ansökan avser. Så sker i regel vid felaktiga beslut om avräkning.

Innefattar ett beslut om avräkning att för många dagar avräknats, dvs. felet verkar till den dömdes fördel, torde resning inte lagligen kunna ske.

Ett annat särskilt rättsmedel är *besvär över domvilla*. Reglerna härom finns i 59 kap. RB. Ansökan om besvär över domvilla prövas av den domstol dit domen skulle ha överklagats, eller om överklagande inte kunnat äga rum, av högsta domstolen.

En dom som vunnit laga kraft skall på besvär av den vilkens rätt domen rör undanröjas på grund av domvilla, om bl. a. i rättegången förekommit grovt rättegångsfel som kan antas ha inverkat på målets utgång. Undanröjs domen skall förordnas att ny handläggning skall äga rum vid den domstol som har meddelat domen. Grundas besvär över domvilla på att något grovt rättegångsfel förekommit, skall besvären anföras inom sex månader sedan domen vunnit laga kraft. Ett felaktigt beslut om avräkning torde i regel inte utgöra grund för bifall till domvillobesvär.

En dom eller ett beslut som innehåller en oriktighet kan i vissa fall självmant rättas av den domstol som har meddelat domen eller beslutet. Sådan s. k. *rättelse av dom* får enligt 30 kap. 13 § RB ske om rätten finner att domen eller beslutet till följd av skrivfel, missräkning eller annat dylikt förbiseende innehåller uppenbar oriktighet. Innan domstolen meddelar sitt beslut skall parterna få tillfället att yttra sig. Beslutet kan överklagas genom besvär.

Ett beslut om avräkning som omfattar för få dagar innebär att den dömdes verkställighetstid blir längre än vad den rätteligen skulle ha blivit. Förutom att man med olika rättsmedel kan angripa en dom som på detta sätt är felaktig kan effekterna av felet undanröjas efter ansökan om *nåd*. Genom nåd, som

beviljas av regeringen, kan verkställighetstiden avkortas med så många dagar som svarar mot felet.

Förarbeten

I förarbetena till de nya bestämmelserna om avräkning som infördes år 1973 och som i huvudsak alltjämt gäller berördes bl. a. frågan om överklagande av domstols beslut om avräkning (prop. 1972:146). Saken togs upp av lagrådet (prop. s. 79), som därvid pekade på att det remitterade förslaget innebar att ett beslut om avräkning skulle kunna överklagas endast i samband med talan mot domen. Enligt lagrådets mening kunde det inte vara ändamålsenligt att tvinga fram ett överklagande i huvudsaken enbart för att få till stånd en överprövning av förordnandet om avräkning. Lagrådet förordade därför att en möjlighet borde öppnas att föra särskild talan mot beslut om tillgodoräknande.

Departementschefen ansåg sig inte böra biträda lagrådets förslag. Härvidlag anförde departementschefen (prop. s. 87) följande.

När det gäller tillämpningen av de obligatoriska avräkningsbestämmelserna i 33 kap. 5 § första stycket BrB talar flera skäl för den lösning som lagrådet har förordat. I dessa fall skall ju påföljden bestämmas utan hänsynstagande till straffprocessuella frihetsberövanden. Beslut om tillgodoräknande av sådana frihetsberövanden blir därigenom i betydligt större utsträckning än f. n. en teknisk fråga av annan art än de avgöranden i målet som gäller själva saken. En annan beaktansvärd omständighet är att man, om man tillåter särskild talan mot beslut om tillgodoräknande, inte behöver låta beslutet omfattas av en nöjdförklaring beträffande den ådömda påföljden. Denna kan därför börja verkställas utan hinder av att beslutet inte har vunnit laga kraft. Det bör å andra sidan kunna förutsättas att frågan om tillgodoräknande av straffprocessuella frihetsberövanden regelmässigt kommer att ägnas sådan uppmärksamhet vid domstolsförhandlingen att risken för felaktiga beslut i praktiken kommer att vara mycket ringa. Härtill kommer att frågan om avräkning även i fortsättningen i många fall kommer att vara fakultativ. I sådana fall har beslutet ett så nära samband med bestämmandet av påföljden att talan mot beslutet inte lämpligen bör få föras utan samband med talan i huvudsaken.

JO:s framställning till regeringen m. m.

Justitieombudsmannen (JO) gjorde i september 1975 en framställning till regeringen med anledning av upptäckta fel vid tillämpningen av reglerna om avräkning av häktningstid m. m. (se JO:s ämbetsberättelse 1975/76 s. 19). Med hänsyn till den felfrekvens som JO iakttagit vid ett antal domstolar ansåg han i sin skrivelse till regeringen det påkallat att en fullständig undersökning gjordes med syfte att uppdaga och tillrättalägga förekomna fel. JO föreslog vidare att regeringen skulle överväga att genom närmare

bestämmelser eller på annat sätt skapa bättre säkerhet för att avräkningsreglerna tillämpades rätt.

Saken föranledde regeringen att i oktober 1975 till samtliga tingsrätter översända bl. a. en inom justitiedepartementet upprättad promemoria angående granskning av och eventuell rapportering om tillämpningen av reglerna om avräkning av häktningstid m. m. (se JO:s ämbetsberättelse 1976/77 s. 40). Innebörden av promemorian var den att tingsrätterna skulle granska egna avgjorda mål och – med tanke på möjligheten till rättelse genom resning – i förekommande fall till riksåklagaren rapportera begångna fel som verkat till den dömdes nackdel. Regeringen beslutade också vissa ändringar i då gällande bestämmelser om avfattning av dom och slutligt beslut i brottmål. Ändringarna gällde bl. a. sättet för redovisning av frihetsberövande som föregått dom på skyddstillsyn m. m.

Rättegångsutredningen

Rättegångsutredningen (Ju 1977:06) har till uppgift att se över rättegångsförfarandet vid allmän domstol. Översynen syftar till att göra förfarandet mera flexibelt och såvitt möjligt snabbare, enklare och billigare utan att befogade rättssäkerhetskrav ställs åt sidan.

Utredningen har i april 1982 avlämnat delbetänkandet (SOU 1982:25–26) Översyn av rättegångsbalken 1 Processen i tingsrätt. Betänkandet är f. n. föremål för remissbehandling. I enlighet med tilläggsdirektiv år 1981 (kommittéberättelsen 1982 del II s. 183) fortsätter utredningen sitt arbete med att se över fullföljdsförfarandet och överrättsprocessen. Härvid har utredningen bl. a. att ta upp frågan om förenklade och mera enhetliga regler för överklagande.

Remissyttranden

Remissyttranden över motionen har avgetts av JO, riksåklagaren, hovrätten över Skåne och Blekinge, Stockholms tingsrätt, kriminalvårdsstyrelsen, Sveriges advokatsamfund och Sveriges domareförbund.

Remissinstanserna är i stort sett positiva till motionsönskemålet. Framför allt ställer de sig bakom uppfattningen att en enklare ordning för överklagande av avräkningsbeslut bör övervägas. Vissa förslag i motionen har dock mött kritik från en del remissinstanser.

Sveriges advokatsamfund anser i likhet med motionärerna att nuvarande regler om tillgodoräkning av tid för straffprocessuellt frihetsberövande är svårtolkade och i praktiken leder till fel i rättstillämpningen på området. Det föreligger därför behov av viss översyn av reglerna. Advokatsamfundet tillstyrker motionen.

Att reglerna om avräkning av häktningstid m. m. ses över i syfte att göra tillämpningen av dem enklare tillstyrks också av *Stockholms tingsrätt*.

Tingsrätten pekar särskilt på de svårigheter och fel som inte sällan uppstår till följd av att domstolen inte i erforderlig utsträckning får underrättelse om påbörjad verkställighet av påföljd i annat mål eller att uppgifter om frihetsberövanden i tidigare domar brister.

Vid översynen av reglerna bör enligt tingsrätten övervägas om kriminalvårdsstyrelsen kan anförtros uppgiften att i stället för domstol besluta om avräkning eller i vart fall ges möjlighet att rätta uppenbara fel i avräkningsbeslut. Det borde också enligt tingsrätten övervägas, om det kan vara lämpligt att införa en regel om att frihetsberövande på grund av brott, som prövats i tidigare mål, inte skall avräknas, om viss längre tid gått sedan den tidigare domen.

Även *kriminalvårdsstyrelsen* anser att en översyn av regelsystemet i syfte att förenkla reglernas tillämpning bör komma till stånd.

Styrelsen delar den i motionen framförda uppfattningen att tillämpningen av avräkningsreglerna kan skapa bekymmer. Fel till den dömdes nackdel förekommer dock mera sällan. Däremot förordnar domstol inte sällan om avräkning trots att verkställighet sker i annat mål. Enligt styrelsens uppfattning upptar ca en tiondel av de domar som meddelats under pågående verkställighet ett förordnande om avräkning av anhållnings- eller häktningstid trots att verkställighet sålunda sker i annat mål. Som exempel på en mycket vanlig situation där fel uppstår nämner styrelsen följande.

En dömd verkställer dom på fängelse i sex månader. Han friges villkorligt som regel när två tredjedelar av verkställigheten har verkställts, dvs. efter fyra månader. Om frigivningssituationen icke är ordnad beviljas den dömde frigivningspermission enligt 33 § lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt innan beslut om villkorlig frigivning kan fattas av övervakningsnämnden. Den dömde är vid dessa tillfällen försatt på fri fot trots att han är inskriven i kriminalvårdsanstalt och verkställer således påföljden. Begår han under frigivningspermissionen nya brott och anhålls eller häktas verkställer han den tidigare domen dvs. i detta fall den på fängelse sex månader. I dylika fall är det icke ovanligt att tingsrätten förordnar om tillgodoräknande trots att han ännu icke är villkorligt fri och sålunda verkställer dom i annat mål. – Motsvarande situation kan uppstå om den dömde uteblir efter en permission eller avviker från anstalt och under utevistelsen anhålls och häktas för brott.

Styrelsen anför vidare att – i de fall domen är verkställbar mot den dömde – en ansökan om nåd eller resning, såsom motionärerna konstaterar, f. n. är den enda möjligheten som står till buds i de fall den dömde erhållit avräkning som har avsett för få dagar. Den möjligheten föreligger emellertid inte i sådana nyss nämnda fall där avräkning inte borde ha skett. Kriminalvårdsstyrelsen skall i sådana situationer göra ny straffidsberäkning med beaktande av avräkningen i den nya domen; därigenom erhåller den dömde så att säga dubbel avräkning. Han får dels räkna den tid han har varit anhållen och häktad såsom verkställighet av den först meddelade domen, dels avräkna denna tid enligt 33 kap. 5 § BrB.

Ett sätt på vilket man kan komma till rätta med dessa felaktiga tillgodoräkningen är enligt styrelsens mening att i lagen om beräkning av strafftid m. m. ge styrelsen möjlighet att vid behov förordna om avbrott i verkställigheten motsvarande den tid som omfattas av förordnande om tillgodoräkning i den dom som meddelats under pågående verkställighet. Genom ett sådant förfarande undviker man att dubbel avräkning erhålls.

Riksåklagaren anför inledningsvis att övervägande skäl talar för att man bibehåller den nuvarande ordningen, enligt vilken avräkning av tid för frihetsberövande beslutas av domstol.

Riksåklagaren erinrar om att gällande fullföljdsordning leder till att felaktiga avräkningsbeslut, vilka i praktiken förekommer relativt ofta, inte kan rättas med användande av ordinärt rättsmedel annat än i samband med överklagande av domen i huvudsaken. För de fall då sådant överklagande inte sker kan rättelse inte åstadkommas på annat sätt än att högsta domstolen efter ansökan därom beviljar resning i målet till förmån för den dömda. Om domstolarna tillgodoräknat för lång tid för frihetsberövande synes i en motsvarande situation rättelse inte ens kunna ske resningvägen.

Utformningen av de nuvarande bestämmelserna leder enligt riksåklagarens mening således till den otillfredsställande ordningen att högsta domstolen, vars viktigaste uppgift bör vara att svara för rättssäkerheten och ge vägledning för rättstillämpningen, relativt ofta måste anlitas för att åstadkomma rättelse av uppenbart felaktiga avräkningsbeslut och vidare till att rättelse i vissa situationer över huvud taget inte torde kunna ske. Riksåklagaren delar därför den i motionen framförda uppfattningen att möjlighet bör skapas att föra särskild talan mot avräkningsbeslut av förevarande slag. Beträffande sådan talan synes böra gälla den ordning som anges i 49 kap. 5 § andra stycket RB.

JO anför – efter redogörelse för vissa iakttagelser beträffande de nya avräkningsreglernas tillämpning som legat till grund för redovisningen i *JO:s* ämbetsberättelse 1976/77 s. 40 ff – att det är ställt utom tvivel att reglerna till en början tillämpades oriktigt i ett anmärkningsvärt stort antal fall och oftast med rättsförluster för de dömda, eller risk därför, som följd. En del fel bottnade enligt vad *JO* framhåller i osäkerhet om reglernas innebörd och rätta tillämpning. På det hela taget berodde dock felen mera på förbiseendet. Riktig tillämpning av avräkningsreglerna kräver betydande noggrannhet av domstolen i en ofta pressad situation då dess uppmärksamhet naturligen främst är inriktad på mera centrala frågor i målet. I betraktande härav är det kanske mindre förvånande att antalet fel var förhållandevis stort när lagstiftningen var ny.

Sedan numera erfarenhet vunnits torde enligt *JO:s* uppfattning osäkerhet om avräkningsreglernas rätta tillämpning mera sällan behöva uppstå. Genom avskaffandet av de tidsbestämda påföljderna ungdomsfängelse och internering har dessutom påföljdssystemet betydligt förenklats och sålunda väsentliga felkällor eliminerats.

JO framhåller att avräkningsfrågorna självfallet fortfarande ägnas stor uppmärksamhet vid JO:s återkommande inspektioner av tingsrätter och åklagarmyndigheter. Det påträffas visserligen ännu då och då fel. Iakttagelserna under senare år tyder emellertid inte alls på att felfrekvensen numera skulle ligga på någon oroande nivå. De fel som påträffats har enligt JO oftast bestått i bristande redovisning av frihetsberövanden i stämningsansökan eller dom, smärre felräkningar och liknande förbiscenden. Med hänsyn till det som nyss sagts om verksamhetens art anser JO att det är svårt att alldeles komma ifrån fel av detta slag inom ramen för nuvarande system. JO anför att han för sin del dock inte kan vitsorda den i motionen framförda uppfattningen att egentliga rättstillämpningsfel i dagens läge utgör ett beaktansvärt problem, som kräver en mera ingripande teknisk översyn av reglerna i 33 kap. BrB.

Det sagda innebär emellertid enligt JO:s uppfattning inte att felkällor av systematiskt slag helt skulle saknas. Svårigheter bereder framför allt avräkningens koordinering med verkställighet av dom i annat mål. Dessa problem är svåra att komma ifrån. Det i motionen omnämnda fallet, vari högsta domstolen den 3 december 1981 efter resning ändrat ett avräkningsbeslut till förmån för den dömden, erbjuder ett exempel på fel av detta slag. Problemen anges av JO på följande sätt.

Finns beträffande den som häktas en tidigare dom som får verkställas, skall domen omedelbart befordras till verkställighet (9 § lagen om beräkning av strafftid). I den mån häktningstiden motsvaras av det tidigare ådömda straffet kan det bli fråga om avräkning endast beträffande anhållningstid. Om den påbörjade verkställigheten skall domstolen visserligen få besked via kriminalvårdsstyrelsen enligt vad som är föreskrivet i 7-8 §§ tillämpningskungörelsen (1974:286) till lagen om beräkning av strafftid. Det är emellertid inte säkert att domstolen får beskedet i tid. Domstolen är därför emellanåt hänvisad till att under hand söka inhämta uppgifter i verkställighetsfrågan. Erhålles inte något besked kan resultatet bli att den dömden tillgodoräknas ett alltför stort antal dagar. I det nyss berörda resningsfallet hade tingsrätten, enligt vad jag erfarit, erhållit ett oriktigt underhandsbesked om att det tidigare ådömda straffet börjat verkställas genast vid häktningen. Avräkningen blev därför felaktig till nackdel för den dömden.

En situation som också någon gång torde förekomma är enligt JO att den dömden anhållits under avtjänandet av ett tidigare straff, men medan han haft permission eller frigång. Det straffprocessuella frihetsberövandet skall då ej avräknas. Sedermera befinnes emellertid tiden för anhållandet ej böra inräknas i verkställighetstiden (se 35 § lagen om kriminalvård i anstalt). Det i sådana fall uppkommande avräkningsfelet verkar till den dömdes nackdel.

JO anför att han principiellt anser att man bör vara återhållsam med att belasta åklagarmyndigheter och domstolar med sådana väsentligen tekniska, men ändå betungande, rutiner som det obligatoriska tillgodoräkandet av tid för frihetsberövande representerar. Tillgodoräkandet är emellertid i enstaka situationer fakultativt, varvid bedömningen lämpligen bör ske vid

domstillfället. JO betvivlar också att man genom att överföra avräkningsförfarandet till kriminalvårdsmyndigheterna, såsom nämns i motionen, skulle kunna få ett system fritt från komplikationer och andra felkällor. Särskilt fick man naturligtvis på nytt räkna med problem i ett inledningsskede. En så ingripande förändring kan därför knappast anses välmotiverad f. n.

Enligt JO:s uppfattning aktualiserar motionen emellertid också frågan om ordningen för rättelse av felaktiga avräkningsbeslut. När domen inte överklagas i huvudsaken står nu ofta endast instituten resning och nåd till buds. Fastän nådeförfarandet genom en förra året beslutad lagändring förenklats anser JO det med hänsyn till de felkällor som finns starkt påkallat att söka skapa en smidigare ordning för ändring av avräkningsbeslut. Vid reglernas tillkomst förordade lagrådet att särskild talan skulle få föras mot beslut om tillgodoräknande av frihetsberövande. Departementschefen fann också flera skäl tala för den av lagrådet förordade lösningen. Att förslaget likväl inte biträdades motiverades med att risken för felaktiga beslut var mycket ringa samt med att lagrådets argument inte gällde i fråga om det fakultativa avräknandet. Man kan, påpekar JO, numera konstatera att det inte går att helt komma ifrån fel och att den förra invändningen att risken för fel var mycket ringa inte var bärkraftig. Om räckvidden av den senare invändningen mot lagrådets förslag anser sig JO inte vara övertygad. Enligt JO:s mening gör sig skälen för den av lagrådet förordade ordningen med styrka gällande.

JO anför avslutningsvis att man genom att medge särskild talan mot beslut i avräkningsfrågan enkelt kan komma till rätta med de fall då avräkningsfelet framträder innan beslutet vunnit laga kraft. Det finns skäl att tro att felen ofta upptäcks på ett tidigt stadium. För övriga fall skulle emellertid fortfarande blott stå till buds instituten resning och nåd. För sin del anser JO att det finns skäl att överväga ett enklare förfarande även i dessa situationer. Det kan enligt JO ligga nära till hands att, såsom motionärerna framfört, reglera dessa fall i det kapitel i RB som upptar regler om besvär över domvilla.

Hovrätten över Skåne och Blekinge anför inledningsvis att hovrätten i vart fall under de senaste fem åren endast i ett fåtal fall har konstaterat att underrätten gjort en felaktig beräkning av tid för frihetsberövande som skulle tillgodoräknas i målet. Förekommande fel har till övervägande del rört sig om någon eller några dagars felräkning.

Hovrätten anser att tillämpningen av bestämmelserna om tillgodoräknande av frihetsberövande nu är väl inarbetad vid domstolarna. Att flytta över beräkningen av tid för frihetsberövande före dom till kriminalvårdsstyrelsen skulle medföra ett inte obetydligt merarbete för denna, bl. a. med genomgång av domstolsakter. Risken för felaktiga beslut skulle snarare öka än minska.

Hovrätten konstaterar att uppenbar öriktighet i domen till följd av misräkning eller annat förbiseende kan rättas genom beslut av tingsrätten

med stöd av 30 kap. 13 § RB (rättelse av dom). Flertalet fall av förekommande fel i avräkning av tid för frihetsberövande torde rättas på detta sätt. Domvillobesvär är ett rättsmedel avsett för grova rättegångsfel och innebär, vid bifall till talan, att den felaktiga domen undanröjs. Det är enligt hovrättens mening uteslutet att pröva frågor om fel i avräkning i den för besvär över domvilla stadgade ordningen. Hovrätten kan inte heller se någon fördel för den dömda att använda detta rättsmedel i stället för resning.

Det är hovrättens uppfattning att fel av ifrågavarande slag inte utgör något större problem från rättssäkerhetssynpunkt. Särskild talan i fråga om avräkning av tid för frihetsberövande före dom skulle emellertid vara en praktisk lösning som skulle avlasta högsta domstolen ett antal mål av enkel beskaffenhet. Hovrätten ställer sig därför positiv till tanken att införa en rätt till särskild talan i fråga om beslut om avräkning. Hovrätten föreslår att besvärsrätten inskränks i tiden endast på så sätt att talan inte får föras sedan påföljden till fullo verkställts.

Hovrätten tillstyrker sammanfattningsvis att rätt till särskild talan mot beslut om avräkning av tid för frihetsberövande före dom införs, men anser att vad som i övrigt anförts i motionen inte bör föranleda ändring i nuvarande regler om tillgodoräknande av tid för sådant frihetsberövande.

Enligt *Sveriges domareförbunds* mening föranleder bestämmelserna om avräkning i regel inga tillämpningssvårigheter. Emellertid kan fel lätt begås på grund av förbiseende. Detta gäller särskilt när tidigare meddelad villkorlig dom och skyddstillsyn undanröjs. I dessa fall skall avräkning ske av frihetsberövande som föregått den villkorliga domen eller domen på skyddstillsyn. Det är, framhåller domareförbundet, lätt att glömma bort att även sådana frihetsberövanden skall föranleda avräkning, och uppgift om dessa frihetsberövanden saknas ibland i den tidigare domen.

De fel som förekommer torde enligt domareförbundet således ofta bero på att uppgifterna om frihetsberövanden inte alltid är så lätt tillgängliga för domstolen. Det är tänkbart att en förbättring skulle kunna ernås om dessa uppgifter ingår i rättsväsendets informationssystem och blir tillgängliga för domstolarna i kriminalregisterutdrag. Det kan finnas skäl att undersöka om detta är en framkomlig väg. Möjligen kan uppgifterna tillföras informationssystemet genom att domstolen när den dömer till villkorlig dom eller skyddstillsyn i domsblanketten anger frihetsberövande som förekommit i målet.

Att såsom motionärerna ifrågasätter överlämna till kriminalvårdsstyrelsen att besluta om avräkning skulle enligt domareförbundets uppfattning troligen inte minska risken för att fel begås, eftersom även kriminalvårdsstyrelsen skulle bli beroende av att relevanta uppgifter blir tillgängliga. Här till kommer att i vissa undantagsfall, såsom vid frihetsberövanden utomlands, avräkning inte är obligatorisk. Den skälighetsbedömning som erfordras i dylika fall hör lämpligen ankomma på domstol.

Domareförbundet framhåller att fel i fråga om avräkning i de flesta fall

synes kunna avhjälpas genom rättelse av dom enligt 30 kap. 13 § RB. För fall där detta inte är möjligt borde såsom motionärerna gör gällande ett enklare förfarande än överklagande av hela domen stå till buds. Domareförbundet anser det dock inte tillrådligt att komplicera fullföljdsförfarandet genom speciella regler i fråga om tiden för fullföljd. Förbundet anser att i varje fall frågan om fullföljdsförfarandet bör bli föremål för utredning.

Utskottet

I detta betänkande behandlar utskottet en motion vari begärs en översyn av reglerna om avräkning av häktningstid m. m.

Regler om avräkning eller tillgodoräknande av tid för straffprocessuellt frihetsberövande finns i 33 kap. brottsbalken (BrB). Reglerna innebär i huvudfallet att från ett ådömt fängelsestraff skall dras av den tid som den dömda har varit anhållen och häktad i målet. Avräkningsreglerna fick i huvudsak sitt nuvarande innehåll genom en lagändring år 1973.

Enligt 33 kap. 5 § BrB skall vid dom på fängelse ett tillgodoräknande omfatta den tid under vilken den dömda med anledning av misstanke om brott, som prövats genom dom i målet, har varit berövad friheten som anhållen, häktad m. m. Härvid gäller dock bl. a. att anhållnings- och häktningstid som sammanfallit med verkställighet av dom i annat mål inte får avräknas. Den som avtjänar ett fängelsestraff och under tiden blir häktad för nya brott får alltså inte tillgodoräknas häktningstiden när straffet för det nya brottet bestäms. Detsamma gäller om det beträffande den som häktas finns en tidigare dom som får verkställas; den domen skall nämligen då genast befordras till verkställighet. Det finns även andra situationer vid vilka avräkning inte skall äga rum på grund av att samtidig verkställighet skett.

När någon döms till skyddstillsyn eller meddelas villkorlig dom sker ingen avräkning. Först om påföljden senare undanröjs och ersätts med ett fängelsestraff, skall avräkning ske av den tid för frihetsberövande som kan ha föregått skyddstillsynsdomen eller den villkorliga domen. I sådan dom skall därför redovisas de frihetsberövanden som förekommit i målet.

Då någon döms till böter får avräkning ske efter en skälighetsbedömning.

De nämnda avräkningsreglerna gäller bara frihetsberövande som har ägt rum fram till dess slutlig dom i målet meddelats. Den häktningstid som infaller därefter skall räknas som tid varunder straffet verkställs. Sådan avräkning sker i samband med att kriminalvårdsmyndighet beräknar den dömdes strafftid.

Domstols beslut om avräkning kan ändras. Möjligheterna att få ändring och sättet att söka ändring är beroende på bl. a. när ett eventuellt fel upptäcks och om felet verkar till den dömdes nackdel eller fördel.

Om ett beslut om avräkning inte har vunnit laga kraft, kan det överklagas till högre rätt genom s. k. ordinärt rättsmedel. Beslutet kan enligt reglering-

en i rättegångsbalken (RB) överklagas endast i samband med att domen i övrigt överklagas; att föra talan enbart mot avräkningsbeslutet (besvärstalan) är således inte tillåtet.

När ett beslut om avräkning har vunnit laga kraft, dvs. när tiden för talan mot domen har löpt ut, kan beslutet angripas bara med särskilt rättsmedel. Ett sådant är resning. Högsta domstolen prövar ansökan om resning enligt RB. Bestämmelserna om resning är normalt tillämpliga i fråga om felaktiga avräkningsbeslut, där felet verkar till den dömdes nackdel. Innefattar ett beslut om avräkning att för många dagar avräknats, dvs. felet verkar till den dömdes fördel, torde resning inte lagligen kunna ske.

Ett annat särskilt rättsmedel är besvär över domvilla. Ansökan om besvär över domvilla prövas av den domstol dit domen skulle ha överklagats eller, om överklagande inte kunnat äga rum, av högsta domstolen. Ett felaktigt beslut om avräkning torde i regel inte utgöra grund för bifall till domvillobesvär.

En dom eller ett beslut som innehåller en oriktighet kan i vissa fall självant rättsas av den domstol som har meddelat domen eller beslutet (s. k. rättelse av dom).

Effekterna av ett fel som är till den dömdes nackdel kan också undanröjas efter ansökan om nåd till regeringen.

I motionen anföras att gällande regler om avräkning av häktningstid m. m. vållar bekymmer i den praktiska tillämpningen. Motionärerna förespråkar därför att reglerna ses över i syfte att stärka rättssäkerheten och göra reglernas tillämpning mindre svår. Bl. a. föreslås att reglerna om överklagande av avräkningsbeslut förenklas. Även då en dom har vunnit laga kraft borde enligt motionärerna rättelse av ett felaktigt beslut kunna vinnas genom ett enklare och smidigare förfarande än vad som f. n. tillämpas. I motionen förs också fram tanken på att låta kriminalvårdsstyrelsen besluta om avräkning av all tid för frihetsberövande.

Motionen har remissbehandlats av utskottet. Remissinstanserna är i stort sett positiva till motionsönskemålet; särskilt gehör får uppfattningen att en enklare ordning för att få till stånd ändring av felaktiga beslut bör övervägas. Tanken på att låta kriminalvårdsstyrelsen handha avräkningsfrågorna möter kritik från en del remissinstanser.

Att det förekommer eller lätt kan begås fel av olika slag vid domstols handhavande av avräkningsfrågorna vitsordas av nästan alla remissinstanser. Orsaken till detta anges vara främst avräkningssystemets utformning. Uppgifterna om felfrekvensen varierar. Hovrätten över Skåne och Blekinge uppger sålunda att hovrätten under de senaste åren endast i ett fåtal fall har konstaterat att underrätten gjort fel. JO förklarar att det vid hans inspektioner av tingsrätter och åklagarmyndigheter visserligen påträffas fel då och då, men att felfrekvensen numera inte ligger på någon oroande nivå. Enligt kriminalvårdsstyrelsen förekommer fel till den dömdes nackdel mera sällan, däremot är fel till den dömdes fördel tämligen talrika. Dessa fel består

enligt styrelsen i att domstolen förordnar om avräkning trots att verkställighet samtidigt pågått i annat mål; ca tio procent av de domar som meddelas under pågående verkställighet upptar ett förordnande om avräkning trots att så inte borde ske. Riksåklagaren anger att felaktiga avräkningsbeslut i praktiken förekommer relativt ofta.

Utskottet får för sin del inledningsvis erinra om att de nya reglerna om avräkning av häktningstid m. m. som infördes år 1973 bygger på principen att tid i arrest eller häkte skall jämföras med verkställighet av frihetsstraff. Syftet med reglerna var att undanröja de skillnader i fråga om den totala frihetsförlusten som beror på att de dömda får utstå straffprocessuella frihetsberövanden av olika längd. Tanken var också att man skulle tillgodose ett annat rättvisekrav, nämligen att minska de skillnader som uppstår mellan dem som under rättegången är berövade friheten och dem som är på fri fot.

Enligt utskottets mening torde det vara ofrånkomligt att ett regelsystem som skall tillgodose de syften som nyss har angetts kan skapa vissa bekymmer i den praktiska tillämpningen. När lagstiftningen var ny synes antalet fel som uppenbarades också ha varit förhållandevis stort. Såsom påvisats vid remissbehandlingen torde reglerna numera emellertid inte vålla några egentliga svårigheter när det gäller själva rättstillämpningen. Likväl nödgas utskottet konstatera att fel av olika slag förekommer i en omfattning som man inte helt kan bortse från. Felen tycks till en del bero på att domstolarna inte alltid har ett tillräckligt sakunderlag för att fatta ett riktigt beslut. Detta synes gälla särskilt i fråga om avräkningens samordning med verkställighet av dom i annat mål. Även mindre felräkningar och andra liknande förbiseenden tycks förekomma.

Enligt utskottets mening torde det knappast vara möjligt att komma ifrån de felkällor som finns utan att göra mera genomgripande ändringar av avräkningsreglerna i BrB. Genom sådana ändringar riskerar man att gå ifrån de grundprinciper som bär upp reglerna. Därmed skulle man sannolikt också splittra den likformighet i reglerna som består i förhållande till våra grannländer. Utskottet anser mot denna bakgrund att man inte i första hand skall överväga att ändra reglerna i BrB i något väsentligt hänseende. Inte heller synes i första hand böra övervägas mera genomgripande ändringar i reglerna om straffverkställighet.

Vad som synes ligga närmare till hands att överväga är frågan om ordningen för ändring av felaktiga avräkningsbeslut. Gällande ordning erbjuder enligt utskottets mening inte tillräckliga möjligheter att på ett enkelt och smidigt sätt ändra beslut som i olika hänseenden har blivit oriktiga. Utskottet anser att en del av de förfaranden som f. n. står till buds tvärtom är opraktiska och rent av kan sägas innebära en misshushållning med domstolsväsendets resurser. Härtill kommer att det i många fall över huvud taget inte går att genom ändring av besluten eller på annat sätt undanröja effekterna av avräkningar som har blivit felaktiga. Även om dessa fall avser

situationer när felet har verkat till den dömdes fördel anser utskottet det från principiella utgångspunkter otillfredsställande med en sådan ordning. Det nu anförda innebär att utskottet i linje med motionsönskemålet anser det nödvändigt att gällande ordning för ändring av felaktiga avräkningsbeslut ses över och ändras.

Såväl i motionen som i flera remissyttranden förs fram olika uppslag till hur rättelseförfarandet skulle kunna reformeras. Utskottet saknar anledning att här närmare gå in på de olika föreslagna lösningarna. Däremot vill utskottet kort peka på några frågor som särskilt bör uppmärksammas vid den översyn som bör göras.

I de fall avräkning skall ske obligatoriskt är beslutet väsentligen en teknisk fråga. För vissa av dessa fall bör övervägas om inte en utvidgning av institutet rättelse av dom kan erbjuda en lämplig lösning. För andra fall bör prövas möjligheten att tillåta särskild besvärstalan. Det bör också övervägas att åstadkomma en enkel ordning för ändring av ett felaktigt beslut som har vunnit laga kraft. I detta sammanhang bör ställning tas till bl. a. frågan huruvida möjligheten att påkalla ändring skall vara inskränkt i tiden. Vidare bör uppmärksammas möjligheten att inom ramen för straffrättsberäknings-systemet korrigera effekterna av inträffade avräkningsfel.

När det sedan gäller de fall där avräkning får ske fakultativt har domstolens ställningstagande i saken ett nära samband med bestämmandet av påföljden. Övervägande skäl talar därför emot att man går ifrån den ordning för överklagande som f. n. gäller. Det bör dock prövas om det är lämpligt att ha skilda system beroende på om avräkning skett obligatoriskt eller fakultativt.

Fullföljdsförfarandet och överrättsprocessen ses f. n. över av rättegångsutredningen. Utredningen har bl. a. att ta upp frågan om förenklade och mera enhetliga regler för överklagande. Det översynsarbete som utskottet nyss förordat har ett visst samband med rättegångsutredningens arbete. Frågan huruvida översynen bör utföras av rättegångsutredningen eller komma till stånd i annat sammanhang bör avgöras av regeringen.

Vad utskottet sålunda med anledning av motionen har anfört rörande översyn av ordningen för ändring av felaktiga avräkningsbeslut bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Utskottet hemställer

att riksdagen med anledning av motion 1981/82:514 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört om översyn av ordningen för ändring av felaktiga avräkningsbeslut.

Stockholm den 9 november 1982

På justitieutskottets vägnar
LISA MATTSON

Närvarande: Lisa Mattson (s), Eric Jönsson (s), Karin Söder (c), Arne Nygren (s), Björn Körlof (m), Helge Klöver (s), Arne Svensson (m), Gunilla André (c), Karl-Gustaf Mathsson (s), Ulla-Britt Åbark (s), Sven Munke (m), Lars-Erik Lövdén (s), Hans Göran Franck (s) och Inger Wickzén (m).